

Konstrukcija *reči o* + navedek v knjigi Rudija Šeliga¹ *Poganstvo*

Zastavil sem si nalogo v tem članku opredeliti vlogo konstrukcije *reči o* + navedek² v knjigi Rudija Šeliga *Poganstvo*³ in jo primerjati z drugimi načini reprodukcije⁴. Naprej moramo karakterizirati metode reprodukcije v Šeligovi knjigi. Dialog uvaja v pretežni meri glagol *reči*⁵ v 3 os. edn. (izjemoma v množini) v sedanjem času⁶. Ta glagol se lahko uporablja brez predloga. Na ta način avtor uporablja naslednje kombinacije:

reči, + navedek
navedek, + *reči*
ali

¹ Glej na primer o R. Šeligu: *Umrli Rudi Šeligo*, www.rtvsl.si/kultura/knjige/umrl-rudi-seligo/12973/ [27. 04. 2015]; www.whoislog.info/profile/rudi-seligo.html [27. 04. 2015]; http://slo.slohost.net/cgi-bin/stran.pl?id=6&izris=izpisiNovico&st_pod=16&jezik=slo&templ=1 [27.04.2015]; http://sl.wikipedia.org/wiki/Rudi_Šeligo [dostop: 27. 04. 2015].

² Primerjaj: W. Górny, *Składnia przytoczenia w języku polskim*, Warszawa 1966, s. 299.

³ Glej tudi v drugih Šeligovih knjigah, na primer: *Rahel stik*, Ljubljana 1975, *Uslišani spomin*, Ljubljana 1997.

⁴ Prim.: W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 294. Splošno o tipih reprodukcije, zlasti v medijih, glej: M. Grzelka, A. Kula, *Przytoczenie w przekazie medialnym*, Poznań 2012.

⁵ V članku N. Holza je v skupini: *osnovni nezaznamovani glagoli*. N. Holz, *Glagoli rekanja v Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, v: „Jezikoslovni zapiski” 1999, št. 5, s. 97.

⁶ Prim.: R. Šeligo, *Interjuj*, vpr. F. Vurnik, „Sodobnost” (1963), 1998, l. 46, št. 1/2, s. 5 in v: www.dLib.si.

navedek 1, + *reči*, + navedek 2, na primer *Nekdo je bil, reče, ki ima...* (s. 44).

Glagol *reči* se lahko pojavlja s predlogom *o* in ta konstrukcija se veže s samostalnikom (ali s samostalniškim izrazom) v mestniku, torej: *reči o* + Loc.⁷, na primer: ... *reče... o vodovodnem stolpu, ki štrli opeko navzven vse od tal do strelovoda s kovinsko zastavico na vrhu* (s. 138), vendar je ta konstrukcija v analizirani knjigi zelo redka. Pogosteje se pojavlja konstrukcija *reči o* + navedek. Sem ne sodijo primeri konstrukcije *reči*, + *o*, + navedek (pravzaprav nadaljevanje navedka, zato ker je *o* v tem primeru del navedka). Ta konstrukcija je preprosto poseben primer konstrukcije: *reči*, + navedek.

Konstrukcija *reči o* + navedek se lahko pojavlja v obrnjeni podobi: *o* + navedek, + *reči*, na primer *O Henrik, rečem...* (s. 18), ...*o zmeraj lahko kdo pride, kakšna baba, rečem* (s. 18). Sem ne moremo šteti tudi konstrukcije: *o*, + navedek, *reči*, iz prej omenjenega razloga (*o* je del navedka).

Torej se konstrukcija *reči o* + navedek pojavlja v Šeligovi knjigi enakopravno z drugimi načini reprodukcije. Dokaz za to je fakt, da se konstrukcija v različni sestavi veže z drugimi konstrukcijami (enakopravno), na primer v okviru zloženih stavkov: navedek + *rečem*, (...) (*reče*) *o* + navedek, (...) *jaz (rečem)*, + navedek, (...) *on (reče)* *o* + Loc.,... (s. 17-18).

Kakor je videti iz povedanega, Rudi Šeligo uporablja tri vrste reprodukcije:

1. *reči* + Loc. – posredna reprodukcija,
2. *reči*, + navedek. Ta konstrukcija ni „čisti“ navedek (ali premi govor po klasični terminologiji). S tem se ujemajo ločila.

Po Jožetu Toporišiču⁸ tudi pri določeni oslavitvi interpunkcijskega sistema, to pomeni pri opuščanju narekovajev, navedek (premi govor) praviloma uvaja pomišljaj ali dvopičje. Ravno tako pravi Maria Renata Mayenowa: *ze znaków graficznych wprowadzających przytoczenie – dwukropka, myślnika lub cudzysłowu i majuskuły inicjalnej może w nim pozostać tylko jeden znak*⁹. Toda Šeligo se odreka tem ločilom, sama začetna majuscula pa ne signalizira navedka. Opuščanje zadeva samo interpunkcijski sistem, ki uvaja navedek. V poljskem jezikoslov-

⁷ Torej imamo tu indirektno reprodukcijo (indirektni govor).

⁸ J. Toporišič, *Slovenski knjižni jezik*, I, Maribor 1968, s. 85.

⁹ M. R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław 1974, s. 294.

nem izrazoslovju ni bilo ustaljenega termina za način reprodukcije, kakršnega je oblikovala češka terminologija. Lubomír Doležel v svoji knjigi *O stylu moderní české prózy* uporablja termin *nevlastní přímá řeč* (nepravi premi govor), ki označuje navedek, v katerem manjkajo samo ločila, ki uvajajo dialog v glavni tekst. Tako ga razlikuje od termina *polopřímá řeč* (polpremi govor), ki označuje reprodukcijo, v kateri so interpunkcijska in formalna znamenja na ravni naracije¹⁰. Wojciech Górny¹¹ predlaga za poljščino termin *przytoczenie (graficznie) ukryte* (grafično prikriti navedek – v nadaljevanju bom uporabljal ta termin) kot ekvivalent češkemu terminu *nevlastní přímá řeč* (nepravi premi govor)¹².

3. Kar zadeva konstrukcijo reči o + navedek, imamo zdaj (predložno) sintaktično izrazilo z navedkom¹³, ker v tem primeru ni ločil, ki bi uvajala navedek, lahko to konstrukcijo imenujemo sintaktično izrazilo s prikritim navedkom.

Sedaj moramo določiti, kakšne efekte je dosegel Šeligo z uporabo prikritega navedka. O tem, da je navedek prikrit, odloča Šeligov interpunkcijski sistem, zato moramo začeti z njim. Čeprav Górny v svoji knjigi pravi, da: *wskaźniki graficzne i interpunkcyjne to raczej wtórny sygnał delimitacyjny niż podstawowy element strukturalny przytoczenia*¹⁴, pri prikritem navedku prav ti igrajo glavno vlogo. Górny svojo trditev sicer utemeljuje s tem, da v nekaterih obdobjih interpunkcijska norma ni bila ustaljena¹⁵, vendar to ne pomeni, da v obdobjih, v katerih je interpunkcijska norma bolj ali manj ustaljena, interpunkcijska znamenja ne morejo vsebovati posebnih informacij o besedilu, ki so zanj pomembne. Negativno stran podcenjevanja interpunkcijskega sistema ugotavlja tudi Doležel: *Domnívám se však, že opomíjení grafického členění promluvy je chybné. Právě epický text ukazuje, že grafické prostředky mohou mít závažné funkce, stávající se vnějším symptomem vnitřního členění textu*¹⁶. Kako velik pomen ima interpunkcijski sistem v prozi, je najbolj nazorno prikazal Jan Mukařovský v že klasičnem članku *Próza K. Čapka jako lyrická melodie a dialog*. Jan Mukařovský

¹⁰ L. Doležel, *O stylu moderní české prózy*, Praha 1960, s. 98.

¹¹ W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 298-299.

¹² Glej tudi: M. Grzelka, A. Kula, *Przytoczenie ...*, s. 17-36.

¹³ W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 327-330.

¹⁴ Prav tam, s. 306.

¹⁵ Prav tam, s. 306.

¹⁶ L. Doležel, *O stylu moderní...*, s. 48-49.

je v tem članku¹⁷ pokazal, da ločila poudarjajo in oblikujejo intonacijo. Sicer pa tudi Górny na drugem mestu priznava, da: ...*intonacyjne wcielenie wypowiedzi przytoczonej znajduje odbicie również w interpunkcji*¹⁸. Torej je delimitacija, kakor pravilno pripominja Maria Renata Mayenowa, predvsem funkcija intonacije: *Delimitacja jest w pierwszym rzędzie funkcją intonacji*¹⁹. Tako lahko vidimo, da je interpunkcija zunanji kazalec členjenja besedila. Ločila sodijo v primeru prikritega navedka v pripovedno ravnino, toda tudi delimitacija prikritega navedka pripada isti ravnini.

Kakšen položaj zavzema v tem sistemu sintaktično izrazilo s prikritim navedkom? *Wcielenie wypowiedzi przytoczonej w skład wyrażenia przymkowego świadczy o traktowaniu jej na podobieństwo rzeczownika*²⁰. Posledica take substantivizacije je, da navedek, kot celota, postane del pripovedne ravnine, ima formalno lastnost pripovedne ravnine – ta formalna lastnost je predlog, ki se z ene strani veže z glagolom (*reči*), z druge pa z navedkom, pri čemer vez ne temelji na spremnem sporočilu, temveč je komponenta dvodelnega elementa, ki določa samostalnik, povezana je namreč z njegovo končnico, kadar se veže z navedkom, pa z ničto končnico (ampak to dejstvo ne vpliva na spremembo položaja)²¹. Glede na povedano je predlog del glavnega besedila in je nekako izdvojen iz njega z namenom, da bi se povezal s samostalnikom, v tem primeru z navedkom, kar povzroča substantivizacijo navedka²². Ima torej čisto formalni pomen. Če sprejmemo Doleželeve kriterije²³, je

¹⁷ J. Mukařovský, *Próza K. Čapka jako lyrická melodie a dialog*, v: *Kapitoly z české poetiky*, Praha, II, 1948, s. 357-373.

¹⁸ W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 347.

¹⁹ M. R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna...*, s. 385.

²⁰ W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 328.

²¹ Prim.: W. Górny, *Składnia przytoczenia...*, s. 329.

²² Prim. še v drugih besedilih: *Dialog, ki se razvije med osebami v nekurzivnih enotah, karakterizira formulacija „reče o” [...]. Če jo razumemo kot svoboden zapis premege govora brez običajnih ločil, je „o” lahko vzklični medmet, ki izraža določeno čustveno prizadetost govorečega; če pa ne, potem je to indirektno posredovan govor. Toda Šeligova posebnost je v tem, da sintaktičnega predmeta, ki sledi „o-ju”, večinoma ne sklanja, ampak ga ohranja v imenovalniku. Verjetnost, da je „o” medmet, se zmanjša, če upoštevamo dejstvo, da niso govoreče osebe usakokrat, ko spregovorijo, tako prizadete, da bi izgovarjale ravno ta medmet; zato je „o” pripovedovalčev in je torej del indirektnega govora. M. Dolgan, *Poganstvo Rudija Šeliga, „Sodobnost”* 1963, 1974, let. 22, št. 4, s. 346-347.*

²³ Doležel L., *O stylu moderní...*, s. 289.

obravnavana reprodukcija posredno neodvisna (polpremi govor). Toda samo takrat, kadar obravnavamo reproducirano izjavo kot celoto. Glede notranje organizacije ima taka izjava formalne lastnosti ravnine dialogov, kar jo povezuje s prikritim navedkom, še toliko bolj, ker ločila, torej tudi intonacija in delimitacija, ne upoštevajo substantiviziranega navedka kot celote in ga razbijajo. Vidimo torej, da gre za konstrukciji umeščeni nekje med posredno neodvisno reprodukcijo (polpremi govor) in prikritim navedkom.

Neposredna funkcija sintaktičnega izrazila s prikritim navedkom je zaradi spremembe delimitacije izbris meje med spremnim sporočilom in navedkom. V nasprotju s konstrukcijo: *reči*, + navedek, kjer delimitacijski predel ločuje spremno sporočilo od navedka, je v konstrukciji *reči o* + navedek ta predel mogoče postaviti kamorkoli znotraj navedka (ali na koncu). Na ta način je celotno besedilo, ne glede na ravnino deljenega besedila, razdeljeno na intonacijske odseke, saj so delimitacijsko vse semantično (in tudi formalno) različne vrste reprodukcije absorbirane v naracijo. Tako je tudi glagol, ki uvaja navedek, v okviru istega delimitacijskega odseka (intonacijsko polnega) kot del ali celota navedka in tako je kontakt med procesom (govorjenjem) in relacijo, da se govorenje dogaja, močnejši.

Funkcija te konstrukcije ni samo izbris meje med spremnim sporočilom in navedkom (in trdnjše povezovanje procesa in relacije o njem). Tako definirana namreč zadeva samo os teksta (vodoravno). Poleg tega pa ta konstrukcija igra pomembno vlogo v sistemu, ki ga sestavljajo različne vrste reprodukcije (navpična os). Njeno mesto je med posredno neodvisno reprodukcijo (polpremi govor) in (grafično) prikritim navedkom. V okviru sintaktičnega izrazila s prikritim navedkom je navedek kot celota v resnici posredno neodvisna reprodukcija, ker delimitacijski sistem funkcionira brez povezave s substantiviziranim navedkom in ker na ravnini besedila ta navedek s spremnim glagolom večinoma ne oblikuje celote, ki bi bila samostojna, kar zadeva delimitacijo besedila, in zato je treba ta način reprodukcije uvrstiti v zaporedje reprodukcij kot reprodukcijo z močnejšimi lastnostmi prikritega navedka, še toliko bolj, ker ima formalne lastnosti navedka (neodvisnega govora). Ker pa obstajata dve vrsti formalnih znakov: sintaktično izrazilo in navedek, se s spremembo delimitacije ta način reprodukcije lahko oddaljuje od posredno neodvisne reprodukcije (v korist prikritega navedka) ali se ji približuje, na primer *Strupi reče o žalost v božjo mater* (s. 32), *Reče o danes si fuč* [...] (s. 16). V navedenih primerih sta spremni glagol

in celotni substantivizirani navedek v okviru iste delimitacijske celote (torej sta bliže posredno neodvisni reprodukciji). Še dva primera: *Reče o vseeno, samo da je kakšen prostor ali veža, [...]* (s. 17) in *(reče) o pridi sem se bova igrala, saj ti je vseeno, če si že fuč in je konec z mano* (s. 16). Navedena primera obsegata substantivizirani navedek v podobi zloženega stavka z izrazito notranjo formalizacijo, ki ga povrhu razbija delimitacijski sistem (torej sta bliže prikritemu navedku).

Vse to funkcionira v okviru naracije – grafično, intonacijsko, delimitacijsko. Vidimo torej posebno težnjo po vztrajanju na pripovedni ravnini (v različni meri). Lahko se vprašamo, zakaj Rudi Šeligo ni izbral posredne reprodukcije (indirektnega govora), ki se najbolj vključuje v pripovedni okvir. Prav nasprotno, uporablja jo zelo redko in se ji celo odpoveduje v okvirih ene reprodukcije, se pravi (*reči*) + Loc. → (*reče*) + navedek, to pomeni indirektna reprodukcija → prikrit navedek, na primer: *in on (reče) o tem, da je najprej vseeno in ni nič važno, kaj hočeš prej, ker potem pride nekakšna velika omama ali nekaj takšnega, da začneš stokati in takrat potem nič več ne veš in sploh ni važno, kaj hočeš ali nočeš prej* (s. 17-18). Tudi tu prehod ni oster, ker je *da* dvoumno izrazilo in je lahko veznik odvisnega stavka ali partikula, ki začenja neodvisni stavek. Zavračanje indirektna reprodukcije podčrtuje sam proces njenega oblikovanja.

Wprowadzenie mowy zależnej jest [...] dwuetapowe: 1) trzeba zinterpretować komunikat innej osoby i 2) dokonać transformacji cudzych słów tak, by wprowadzić je jako zdanie podrzędne po czasowniku należącym do klasy tzw. verba dicendi. W sensie operacji gramatycznej wymagana jest tylko zgoda między formą osobową czasownika wprowadzającego a czasownikiem wprowadzonej formuły²⁴.

Kot je videti iz obravnavane proze, gre Šeligo za to, da bi pokazal proces oblikovanja komunikata v času oblikovanja. Narator percipira izjave junakov na isti ravnini kot druge dogodke (do tega efekta je prišel z vključitvijo dialoga v naracijo), se pravi v času procesa (v tem primeru govornenja)²⁵. O tem priča tudi že omenjeno tesno povezovanje procesa in relacije o njem v okviru istega delimitacijskega odseka. Prepričljivo je tudi dejstvo, da je spremni glagol v sedanjiku.

²⁴ M. R. Mayenowa, *Poetyka teoretyczna...*, s. 299.

²⁵ Prim. Z. Greń: *Semantyka i składnia czasowników oznaczających akty mowy w języku polskim i czeskim*, Varšava 1994, s. 32-34.

Naj povzamem: Šeligovo besedilo ni diferencirano, pozna samo nekatere vrste reprodukcije (z neostro mejo med njimi), ni izrazitih delimitacijskih predelov, ki bi se pokrivali s predeli med odseki različnih vrst reprodukcije (vse to z namenom, da bi se izognil izrazitega členjenja besedila). Prav tako ni ločil, ki bi signalizirala spremembo ravnin (naracija – dialog). To je še toliko bolj razumljivo, ker ima funkcijo pripovedovalca eden od junakov. Resničnost prehaja torej preko zaznavnih centrov tega junaka in je samo izjemoma transformirana (večinoma je samo registracija dogodkov in izjav). Občutek, da se proces pravkar dogaja, krepi sedanjik glagola *reči*.

Posebna vloga konstrukcije *reči o* + navedek je v celotnem sistemu izbris meje (gladki prehod): spremno sporočilo – navedek (vodoravna os) in izbris razlike med različnima vrstama reprodukcije – natančneje rečeno, med indirektno reprodukcijo in prikritim navedkom (navpična os). Tako obstaja tesna formalna povezava procesa in relacije o njem v okviru naracije brez transformacije v indirektni govor, ki bi rušil vtis paralele med procesom in relacijo o njem.

Ta način izražanja resničnosti²⁶ (registriranje dogodkov in izjav v času dogajanja) je zlasti v novem francoskem romanu znan kot notranji monolog (ali tok zavesti). Šeligova proza pomeni torej adaptacijo te metode na slovenskih tleh s pomočjo svojevrstnega dialoško-pripovednega sredstva²⁷.

²⁶ Primerjaj: *Prav tako „mišljena“ jezikovna aktivnost je za pisatelja še posebej odločujoča, oziroma je njegovo pravo delo. Torej ne reprodukcija že formuliranih izjav, kot tudi ne (slepo) podrejanje konvencionalnim gramatičnim kanonom [...] Kadar zavestno razmišljam o jeziku, ki ga pišem, pa tudi ko „nazaaj“ analiziram proces ali tehnologijo nastanka svojih formulacij, se gibljem dejansko v horizontu teh dognanj. Ne sprašujem se, „kaj je jezik“, temveč, „kako jezik deluje“. S prakso opredeljujem jezik v njegovi akciji in mi tako pomeni dejavnost, v kateri je pravilen, če je smotrno uporabljen in oblikovan, če je za dani namen, v dani situaciji dosegel učinek, ki ga želim in (včasih) tudi hočem. S tega situacijskega zornega kota je v leposlovni strukturi jezik sam sebi cilj.* R. Šeligo, *Ne: kaj je Jezik, temveč: kako Jezik deluje*, „Sodobnost“ (1963), 1977, letn. 25, št. 5, s. 472 in v: www.dLib.si.

²⁷ Prim. *Ko mislimo na zares nove oblikovne težnje naših pisateljev, mislimo skoraj gotovo na Šeligovo prozo; ob tej se nam zdijo drugi pripovedniki, ki jim se lahko priznamo vzdevek modernisti, pač manj novi.* J. Kos, *Nove težnje v slovenskem pripovedništvu*, „Sodobnost“ (1963), 1969, letn. 17, št. 5, s. 467 (www.dLib.si); *Drago Jančar in Rudi Šeligo sta avtorja z umetniškimi opusom, v katerem so združeni tako tradicionalni kot moderni slogovni postopki, njuna pripovedna moč pa temelji na sistematičnem odbiranju in odmerjanju podatkov, na katere so po pravilu pripete teme odtujenosti ter ujetosti.* M. Štuhec, *Dve idejni strukturi v slovenski krajši pripovedi po letu 1980*, „Slavistična revija“ 2001, letn. 49, št. 1-2, s. 76.